

مترجم: جلال‌الدین رفیع‌فر

ناشر: گل‌آذین

تلفن ناشر: ۰۲۱-۶۶۹۷۰۸۱۶-۷

چاپ: اول - ۱۳۹۱

مردم‌شناسی هنر اثر فرانتس بوآس

محمد آسیابانی

دانش مردم‌شناسی می‌تواند به بررسی و تحلیل پیدایش انواع هنرها در میان قومیت‌های گوناگون ایران کمک شایانی کند. حتی مباحثی چون چرایی رویکرد و اقبال اقوام ایرانی به یک هنر خاص را نیز می‌توان با استفاده از این دانش مطرح کرد. بر این اساس، معلمان هنر مناطق گوناگون ایران با مسلح شدن به این دانش، می‌توانند در تدریس هنر بسیار بهتر و موفق‌تر باشند و هنرمندان آینده ایران را تربیت کنند.

در زمینه مردم‌شناسی هنر منابع اندکی در بازار اندیشه ایران ترجمه و تألیف شده است. در سال گذشته، یکی از مهم‌ترین متون این حوزه در سطح جهان، با عنوان «مردم‌شناسی هنر؛ هنر ابتدایی» ترجمه دکتر جلال‌الدین رفیع‌فر منتشر شد. مؤلف این کتاب فرانتس بوآس، مردم‌شناس شهیر آلمانی - آمریکایی است. بوآس به همراه دانشجویش، آلفرد کروپر، یکی از پیشگامان و بنیان‌گذاران مردم‌شناسی مدرن و پدر مردم‌شناسی غرب است. کتاب «مردم‌شناسی هنر؛ هنر ابتدایی» مهم‌ترین کتاب

دانش‌های میان رشته‌ای یکی از مظاهر علم در دوران جدیدند که مطالعات عالی در انواع شاخه‌ها و حوزه‌های علوم (به‌ویژه علوم انسانی) را ساده‌تر کرده‌اند و از منظر روش‌شناختی، ابزارهای تحلیلی بسیاری در اختیار دانش‌پژوهان می‌گذارند. در قرن اخیر، نظام آموزش همگانی و سیستم دانشگاهی غرب در حوزه میان‌رشته‌ای پیشرفت شایانی کرده‌اند و شایسته است در کشور ما نیز به این دو نهاد آموزشی توجه شود.

علمی چون فلسفه، جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی در ترکیب با هنر، گروه‌های مطالعاتی، فلسفه هنر (زیبایی‌شناسی)، جامعه‌شناسی هنر و مردم‌شناسی هنر را ایجاد می‌کنند. در یک هم‌سنجی میان این گروه‌های مطالعاتی باید گفت که فلسفه هنر از مباحث وجودی و معرفتی چون چیستی هنر، معنای زیبایی، و چگونگی پیدایی زیبایی سخن به میان می‌آورد، اما جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی هنر به مسائل عینی‌تر می‌پردازند و با مطالعه جوامع و ساختارهای حاکم بر آن‌ها، پیدایی هنر را بررسی می‌کنند.

کلیدی ترین واژه این کتاب «مهارت» است. به نظر بوآس، عنصر مهارت در شکل گیری هنر نقش اساسی بازی می کند. او ثابت می کند که رابطه تنگاتنگی بین مهارت و توسعه هنر وجود دارد؛ یعنی تا مهارت فنی وجود نداشته باشد، هنر توسعه پیدانمی کند

باشد، معرفی کرد.

فصل های دوم تا پنجم کتاب به شرح «عناصر صوری در گرافیک و هنرهای تجسمی»، «هنر نمایشگرانه»، «نمادپردازی» و «سبک» اختصاص دارند. سرفصل جذاب و تازه ای که بوآس از تحلیل ساختار اجتماعی قبایل به آن می رسد، موضوع «نمادپردازی در هنر» است. به باور بوآس، استفاده از نمادها در شئون هنری چندان قانونمند نیست بلکه از یک نظریه خاص پیروی می کند. این نظریه به اهمیت طبقه های اجتماعی در قبایل و امتیازهای قانونی طبقه های فرادست باز می گردد؛ امتیازهایی که غالباً در فعالیت های هنری یا استفاده از شکل های هنری تجلی خاص، نمود پیدا می کند. یعنی طبقه و موقعیت اجتماعی، باعث امتیاز استفاده از شکل های حیوانی مشخص (که بیشتر نمادها و یا نشانه های توتّم آن قبیله هستند) در آثار هنری شامل نقاشی، معماری و نمای خانه ها، نقاب ها، لوازم زندگی روزمره و حتی وسایل مورد احتیاج در عبادت ها و مراسم های مذهبی می شود.

در نهایت، ششمین و مفصل ترین فصل کتاب به بررسی هنر قبایل ساکن در ساحل اقیانوس آرام شمالی در آمریکای شمالی اختصاص دارد. بوآس در مطالعات میدانی خود به دو سبک کاملاً مجزا در این حوزه فرهنگی رسید: سبک مردانه و سبک زنانه. سبک مردانه دارای درجاتی از واقع گرایی و معنادار (یا نمادین) است. این سبک در قالب مجسمه سازی، حکاکی و نقاشی توسعه یافته است. در مقابل، سبک زنانه مجموعه ای از نقش مایه ها یا عناصر هندسی است که معنای کاملاً مشخصی ندارند و در بافت پارچه، سبد و قلاب دوزی ها عینیت می یابند.

در نهایت، می توان گفت که بوآس بیشتر به دنبال گردآوری شرایط و ویژگی های ممتازی است که باعث شکل گیری و یا ظهور هنر و انواع سبک های آن در جوامع مختلف می شود. همان طور که پیش تر نیز اشاره شد، معلمان و مدرسان هنر در تمام شهرستان ها و جای جای کشورمان می توانند با استفاده از روش های فرانتس بوآس به تحلیل ساختار فرهنگ اقوام گوناگون ایرانی بپردازند و اگر وضعی نظام مند (سیتماتیک) در یادگیری دانش آموزان شهر یا روستای محل خدمت خود، مشاهده می کنند، به طور صحیح به ترمیم آن همت گمارند.

بوآس نیز به شمار می آید؛ چرا که تمام تفکر این مردم شناس و روش ابداعی او در مطالعات مردم نگاری در این کتاب متبلور شده است. ترجمه این کتاب در شش فصل به همراه مقدمه و نتیجه گیری نویسنده، انتشار یافته است. عنوان های فصل های کتاب عبارت اند از: پیشگفتار؛ عناصر صوری در گرافیک و هنرهای تجسمی، هنر نمایشگرانه، نمادپردازی، سبک، هنر ساحل اقیانوس آرام شمالی در آمریکای شمالی. همچنین، مقدمه ای به قلم ماری موزه، مدیر پژوهش مرکز ملی مطالعات علمی فرانسه، در ابتدای کتاب آمده است. موزه در این نوشتار ضمن معرفی بوآس، به توضیح نظام پژوهشی او پرداخته و تحلیلی مناسب از کتاب «مردم شناسی هنر؛ هنر ابتدایی» را، که در فهم محتوا بسیار مؤثر است، به مخاطب ارائه می کند. بنابراین، به کسانی که فرصت مطالعه کتاب را ندارند و یا محتوای کتاب برای آن ها ثقیل است، توصیه می شود این مقدمه را حتماً مطالعه کنند.

بوآس در مقدمه کتاب به بیان موضوع مورد پژوهش و توصیف کلی جوامع ابتدایی می پردازد و در ادامه در پیشگفتار خود مفاهیم بنیادین و کلیدی این پژوهش، چون «هنر»، «ابتدایی» و... را شرح می دهد. سپس با استفاده از این مفاهیم و روش خود، به مطالعه موردی هنر قبایل بومیان آمریکا، بومیان آفریقا و اقیانوسیه و همچنین سبیری می پردازد. مطالعه و شرح ارتباط میان هنر و ساختار اجتماعی این بومیان، یکی از مهم ترین موضوعات این کتاب است.

کلیدی ترین واژه این کتاب «مهارت» است. به نظر بوآس، عنصر مهارت در شکل گیری هنر نقش اساسی بازی می کند. او ثابت می کند که رابطه تنگاتنگی بین مهارت و توسعه هنر وجود دارد؛ یعنی تا مهارت فنی وجود نداشته باشد، هنر توسعه پیدا نمی کند.

سرفصل دیگری که بوآس در مطالعه قبیله های ابتدایی مطرح کرده، بحث محدود بودن خلاقیت هنری است. او در بخش هایی از کتاب به تأثیر فرهنگ اقوام مجاور اشاره و بیان می کند که هم سنجی آثار هنری یک قبیله خاص با آثار مشابه در قبایل همسایه، محقق را به ویژگی های سبک هنری آن قبیله خواهد رساند. بنا به باور بوآس، به یقین هیچ سبک هنری ای وجود ندارد که بتوان آن را به عنوان تولید خاص یک قبیله منزوی، که نمودی هم از فرهنگ آن قبیله